

DRAGUTIN VUKOVIĆ
KING ICT d.o.o., Zagreb
drago.vukovic@king-ict.hr

PROLEGOMENA DRUŠTVENO ODGOVORNOM POSLOVANJU OD LEVIATHANA DO ISO 26000

Sažetak

Engleski filozof Thomas Hobbes je u svojem najznačajnijem djelu *Leviathan* raspravljao o strukturi društva i pravnoj vladavini te se to djelo smatra jednim od najranijih i najutjecajnijih primjera teorije društvenog ugovora. Hobbes se zato smatra tvorcem teorije društvenog ugovora, iako je sam pojam popularizirao Jean-Jacques Rousseau raspravom *O društvenom ugovoru ili principi političkog prava*. Kroz ovu teoriju je filozofska i politička misao razvila suvremene koncepte društvene odgovornosti poduzeća i društveno odgovornog poslovanja, i uvela ih u praksu upravljanja. U ovom radu daje se pregled razvoja ovih koncepata, od Hobbesove doktrine do današnje najbolje prakse sublimirane u normi ISO 26000.

Ključne riječi: *društveni ugovor, društvena odgovornost poduzeća, društveno odgovorno poslovanje, ISO 26000, upravljanje*

1. UVOD

Društveno odgovorno poslovanje je pojam koji se i kod nas sve češće pojavljuje u poslovnom žargonu, posebno prilikom obraćanja javnosti. Iako je u svijetu prisutan skoro pola stoljeća, u Hrvatskoj se počinje primjećivati unatrag ne više od desetak godina. Je li onda društveno odgovorno poslovanje relativno novi pojam ili je to plod dugog i sporadičnog lanca promišljanja o poslovanju, upravljanju i vladanju? I jedno i drugo. Razvoj koncepta društveno odgovornog poslovanja možemo pratiti unatrag kroz povijest tisućama godina, sve do biblijskog koncepta zavjeta, iz kojega se razvija teorija društvenog ugovora.

Možemo slobodno reći da je teorija društvenog ugovora stara koliko i sama filozofija. Sokrat, u Platonovom dijalogu *Kriton*, koristi nešto slično društvenom ugovoru kao argument dok objašnjava Kritonu zašto mora ostati u zatvoru i prihvatiti smrtnu kaznu umjesto da izbjegne u drugi grad [1]. U drugom, još poznatijem, Platonovom dijalogu *Republika*, društveni ugovor se ponovo koristi u argumentiranju iako mu je ovdje Platon nešto manje sklon te odbacuje društveni ugovor kao prvobitni izvor pravednosti [2].

Međutim, teorija društvenog ugovora s pravom se povezuje s modernom moralnom i političkom teorijom i prvi put ju izlaže Thomas Hobbes (1588-1679). Poslije Hobbesa, John Locke (1632-1704) i Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) su najpoznatiji zagovornici ove utjecajne teorije koja je postala dominantna u promišljanju moralnosti i politike kroz povijest razvoja suvremenog zapada. U dvadesetom stoljeću, moralna i politička teorija ponovo hvata zamah potaknuta kantijanskom verzijom teorije društvenog ugovora Johna Rawlsa (1921-2002). Rawlsa slijedi David Gauthier (1932-) svojim analizama, zajedno s drugim autorima.

2. RAZVOJ TEORIJE DRUŠTVENOG UGOVORA

2.1 Thomas Hobbes i stanje puke prirode

Engleski filozof Thomas Hobbes je živio u kritično vrijeme engleske povijesti, u vrijeme građanskog rata 1642-1648. Jednostavno opisan taj rat je predstavljao sukob između kralja i njegovih pristalica, monarhista, s jedne strane te parlamentaraca predvođenih Oliverom Cromwellom s druge strane. Monarhisti su željeli zadržati tradicionalni vladarski autoritet monarha, temeljeno na argumentu da je monarhu vlast podarena od Boga, da je ta vlast apsolutna i stoga je jedina obaveza monarha pokoravati se Bogu. U skladu s tim gledištem političke obaveze uključene su u religijske obaveze. S druge strane, Cromwell i parlamentarci zahtijevali su sudjelovanje parlamenta u vlasti zajedno s kraljem. Odbacivši oba ova stajališta, Hobbes predlaže kompromis između dvije frakcije. Radikalno za svoje vrijeme, on tvrdi da se političke ovlasti i obaveze temelje na osobnim interesima članova društva koji se međusobno smatraju jednakima, i niti jednom pojedincu nije podarena suštinska ovlast da vlada nad ostalima. Istovremeno Hobbes zadržava i konzervativno stajalište da se monarhu, kojega on naziva *suverenom*, moraju dati apsolutne ovlasti kako bi društvo preživjelo.

Većina suvremenih autora se slaže da konkretniji razvoj promišljanja koje je dovelo do današnjeg shvaćanja društvenog ugovora ima ishodište u njegovom remek-djelu *Leviathan* [3], [4]. Prvi put objavljen 1651. Godine, *Leviathan* je često proglašavan najutjecajnijim djelom političke filozofije napisanim na engleskom jeziku. Hobbesova politička teorija najbolje se razumije ako se promatra u dva dijela: teorija ljudske motivacije, *psihološki egoizam*, i teorija društvenog ugovora utemeljena na hipotetskom *stanju puke prirode*.

Potaknut znanstvenom revolucijom koja se odvijala u to vrijeme, Hobbes traži teoriju ljudske prirode koja će biti paralelna s tadašnjim znanstvenim otkrićima u području neživog svijeta. Njegova psihološka teorija je stoga u velikoj mjeri mehanicistička i on smatra da je sve u svemiru stvoreno kao posljedica materije u kretanju, što se onda proteže i na ljudsko ponašanje. Ta mehanicistička kvaliteta ljudske prirode uključuje subjektivnu prirodu normativnih tvrdnji. Na primjer, *ljubav* i *mržnja* su za Hobbesa samo riječi kojima opisujemo stvari koje nas privlače i one koje nas odbijaju. Isto tako, *dobro* i *zlo* nemaju značenja osim opisa naših žudnja i gnušanja. Moralni pojmovi prema Hobbesu dakle ne opisuju neko objektivno stanje stvari već su odrazi ukusa i sklonosti pojedinca. Nadalje zaključuje da je čovjek motiviran osobnim interesima i svaka njegova aktivnost usmjerena je na poboljšavanje vlastite situacije i zadovoljavanje što je moguće više njegovih osobnih želja i potreba. Uz tu kvalitetu sebičnosti ili samo-interesa (*self-interest*) Hobbes čovjeku pripisuje i kvalitetu razumnosti u smislu da posjeduje sposobnost da svoje želje i potrebe zadovoljava na što je moguće učinkovitiji način.

Iz ovih pretpostavki o ljudskoj prirodi Hobbes konstruira provokativan i dojmljiv argument zašto bismo željeli podvrći sebe političkoj vlasti. To čini zamišljajući osobe u zamišljenoj situaciji prije uspostavljanja društva, u njihovom prirodnom stanju, to jest u *stanju puke prirode*. U *stanju puke prirode* koje je potpuno hipotetsko, ljudi su prirodno i isključivo sebični, međusobno su manje-više jednaki, resursi su ograničeni i ne postoji sila koja bi natjerala ljude na suradnju. Pod tim uvjetima, zaključuje Hobbes, *stanje puke prirode* bi bilo nepodnošljivo brutalno, i predstavljalo bi najgoru situaciju u kojoj u kojoj se čovjek može naći – stanje trajnog i neizbježnog *rata svakoga protiv svakoga*.

Situacija međutim nije beznadna - pošto su ljudi prirodno racionalni oni mogu vidjeti izlaz iz te situacije u tome da poštuju prirodne zakone što će im omogućiti da izađu iz *stanja prirode* i osnuju *građansko društvo*. Prvi i najvažniji prirodni zakon nalaže da svaki čovjek mora težiti miru s drugima koji to isto žele, zadržavajući pri tome pravo da vodi rat protiv onih koji ne žele mir. Pošto su razumni i prepoznaju razumnost tog temeljnog načela, od ljudi se može

očekivati da konstruiraju *društveni ugovor* koji će im omogućiti život bolji od onoga dostupnog u *stanju puke prirode*. Svoju ideju *ugovora* Hobbes temelji upravo na konceptu biblijskog zavjeta:

„...I find the KINGDOME OF GOD, to signifie in most places of Scripture, a Kingdome Properly So Named, constituted by the Votes of the People of Israel in peculiar manner; wherein they chose God for their King by Covenant made with him, upon Gods promising them the possession of the land of Canaan...” [3, p.694]

„...nalazim da KRALJEVSTVO BOŽJE na većini mjesta u Svetom pismu označava neko kraljevstvo u pravom značenju toga imena, ustanovljeno glasanjem izraelskog naroda na osobit način, kojim su izabrali Boga za kralja putem ugovora sklopljenog s njime nakon što im je obećao da će posjedovati zemlju Kanaansku...” [4, p.270]

Hobbesov ugovor sastoji se zapravo od dva ugovora. Ponajprije, ljudi se moraju sporazumjeti da uspostave društvo tako da se uzajamno i recipročno odreknu prava koja su jedni prema drugima imali u stanju puke prirode. Zatim moraju jednoj osobi (ili skupu osoba) podariti ovlasti i moć da osiguraju izvršenje prvotnog sporazuma. Ta osoba, *suveren*, ima apsolutne ovlasti i moć kažnjavanja onih koji prekrše ugovor i njemu pridružene zakone, te kao politička vlast predstavlja onu silu koja primorava ljude da surađuju. Budući da su po prirodi sebični ali razumni, ljudi će se podvrgnuti političkoj vlasti *suverena* kako bi mogli živjeti u *građanskom društvu* koje je plodna okolina za ostvarenje njihovih osobnih interesa.

Thomas Hobbes uspio je u *Leviathanu* pokazati mogućnost postojanja građanskog društva sa svim njegovim pogodnostima. U kontekstu političkih zbivanja u Engleskoj tog razdoblja, uspio je založiti se za produženje tradicionalnog oblika vlasti koji je to društvo odavno uživalo, istovremeno ga postavljajući na puno prihvatljivije temelje. I konačno, postavio je temelje filozofskoj ideji koju će poslije njega slijediti mnogi autori, kao što je John Locke, Jean-Jacques Rousseau, John Rawls, David Gauthier i mnogi drugi [5].

2.2 John Locke i građanska vlada

Za Hobbesa, nužnost apsolutnog autoriteta u formi suverena slijedi iz potpune brutalnosti *stanja prirode*, koje je potpuno nepodnošljivo i stoga će razumni ljudi biti voljni podčiniti se čak i apsolutnoj vlasti kako bi iz tog stanja izašli. Za Johna Lockeja *stanje puke prirode* je sasvim drugačije mjesto, pa njegovo promišljanje u vezi s društvenim ugovorom i odnosom čovjeka i vlasti slijedi drugačiji put. Za razliku od Hobbesa, Locke ne izjednačuje *stanje puke prirode* sa stanjem kontinuiranog *rata svakoga protiv svakoga*, iako dopušta da se stanje rata može razviti posebno kod sukoba oko vlasništva. *Stanje puke prirode* za Lockeja je stanje potpune slobode u kojem ljudi poštuju prirodni zakon i ne čine zla jedni drugima, a stanje rata se razvija kad jedan čovjek objavi rat drugome time što ugrozi njegovo vlasništvo ili ga pokuša porobiti. Lockeove rasprave o društvenom ugovoru i pravu podanika da se pobune protiv svoga kralja imale su veliki utjecaj na demokratske revolucije koje su uslijedile, posebno na Thomasa Jeffersona i utemeljitelje Sjedinjenih američkih država.

Locke svoje najvažnije i najutjecajnije stavove iznosi u *Dvije rasprave o vladi*, anonimno objavljenima 1689. [6] U prvoj raspravi Locke se suprotstavlja argumentima iz djela *Patriarcha* Roberta Filmera (1588–1653) gdje se zagovara teza da politički autoritet proizlazi iz religijskog autoriteta, poznate pod sintagmom *božansko pravo kraljeva*. Time se Locke također suprotstavlja jednom dijelu Hobbesovog učenja. U drugoj raspravi iznosi se Lockeov konstruktivni pogled na ciljeve i opravdanje građanske vlade.

Prema Lockeu, *stanje puke prirode* nije stanje pojedinca kako to smatra Hobbes, već je ispunjeno majkama i očevima s njihovom djecom, to jest obiteljima, koje Locke naziva *bračnim društvima*. Bračna društva nastaju dobrovoljnim sporazumom o zajedničkoj brizi za djecu i ona su moralna a ne politička. Politička društva se stvaraju kad se pojedinci, predstavnici svojih obitelji, okupe u *stanju puke prirode* i sporazume se da se svatko od njih odrekne prava i izvršne moći kažnjavanja kršitelja prirodnog zakona, te to pravo i moć predaju izabranoj javnoj vlasti. Učinivši to oni tada postaju podređeni volji većine. Drugim riječima, sklopivši ugovor o napuštanju *stanja puke prirode* i stvaranju društva, oni formiraju *jedno političko tijelo pod jednom vladom* i podvrgavaju se volji tog tijela.

Stvorivši političko društvo i vlast kroz društveni ugovor, članovi društva stječu tri stvari koje nisu imali u *stanju puke prirode*: zakone, sudstvo i izvršitelje zakona. Time je Locke podržao koncept trodiobe vlasti koji se u to vrijeme počeo pojavljivati, iako je njegovo shvaćanje trodiobe bilo nešto drugačije od današnje podjele na zakonodavnu, sudbenu i izvršnu vlast.

Kako Locke nije *stanje puke prirode* smatrao tako odbojnim kao Hobbes, mogao je zamisliti da bi netko bio u stanju odbiti određenu građansku vladu i vratiti se u *stanje puke prirode*, s ciljem stvaranja bolje građanske vlade na mjestu prethodne. Stoga oba gledišta, kao na ljudsku prirodu, tako i na prirodu same moralnosti čine razliku između Hobbesovog i Lockeovog gledanja na društveni ugovor.

2.3 Jean-Jacques Rousseau i društveni ugovor

Jean-Jacques Rousseau je živio i stvarao u vrijeme najuzbudljivijeg razdoblja u intelektualnoj povijesti Francuske – Prosvjetiteljstva. Bio je svjetionik intelektualnog pokreta, pisao članke za Diderotovu *Encyclopédie*. Iako porijeklom Švicarac živio je u Parizu i sudjelovao u filozofskim skupovima po pariškim salonima gdje se raspravljalo o ključnim intelektualnim pitanjima njegovog doba.

Rousseau je formirao dvije različite teorije *društvenog ugovora*. Prva se može naći u eseju *Rasprava o izvorima i osnovama nejednakosti među ljudima* iz 1754. [7], poznatom i kao *Druga rasprava*. Esej sadrži pregled moralnog i političkog razvoja ljudskih bića kroz povijest, od *stanja puke prirode* do suvremenog društva. Rousseau je u njemu dao i svoj pogled na naturalizirani *društveni ugovor*, koji on tu smatra vrlo problematičnim. Za Rousseaua je *stanje puke prirode* bilo mirno i idilično stanje u kojem su ljudi živjeli mirnim i jednostavnim životom. Njihove skromne potrebe lako su zadovoljavali obilni prirodni resursi. S vremenom, kako je populacija rasla, načini na koje su ljudi zadovoljavali svoje potrebe morali su se mijenjati. Ljudi se postepeno počinju okupljati, najprije u malim obiteljima i plemenima a potom u većim zajednicama. Pojavljuje se podjela rada a izumi i otkrića čine život lakšim i ugodnijim. Ključni moment prema Rousseau u razvoju ljudskog društva je uvođenje privatnog vlasništva, koje je pokrenulo razvoj čovječanstva iz mirnog, idiličnog stanja prema društvu karakteriziranom pohlepom, nadmetanjem, taštinom, nejednakošću i porokom. Rousseau uvođenje privatnog vlasništva izjednačuje s gubitkom milosti, to jest izgonom iz raja *stanja puke prirode*. Nakon uvođenja privatnog vlasništva početni uvjeti nejednakosti su postali izraženiji. Jedni su bili vlasnici imovine a drugi su bili primorani raditi za njih i započeo je razvoj društvenih klasa. Najzad su se oni s imovinom dosjetili da bi bilo u njihovom interesu stvoriti vladu koja će štititi privatno vlasništvo od onih koji ga nemaju ali bi im moglo pasti na um da ga pribave silom. Vlade su uspostavljene kroz ugovor kojim su formalno zajamčena jednaka prava i zaštita za sve, iako je prava svrha bila legalizirati upravo one nejednakosti koje je stvorilo privatno vlasništvo. Drugim riječima - ugovor koji tvrdi da je u interesu svih jednako zapravo je u interesu manjine koja posredstvom privatnog vlasništva postaje sve bogatija i moćnija. To je *naturalizirani*

društveni ugovor koji Rousseau smatra odgovornim za sukobe i nadmetanja od kojih trpi suvremeno društvo.

Druga Rousseauova teorija *društvenog ugovora* je njegova *normativna* ili *idealizirana teorija društvenog ugovora* kojom Rousseau namjerava pokazati načine za ublažavanje problema koje je razvilo suvremeno društvo, a koji su prikazani u *Drugoj raspravi*. Normativni društveni ugovor Rousseau opisuje osam godina poslije, u djelu *O društvenom ugovoru* iz 1762., koje započinje rečenicom 'Čovjek je rođen slobodan, a svugdje je u lancima', koja je njegov najčešće citirani tekst [8]. Ta rečenica predstavlja most između opisujućeg rada u *Drugoj raspravi* i propisujućeg rada koji slijedi. Ljudi su suštinski slobodni i bili su slobodni u stanju puke prirode. 'Napredak' civilizacije zamijenio je tu slobodu podređenošću drugima, kroz zavisnost, ekonomsku i socijalnu nejednakost i razmjer u kojem sami sebe prosuđujemo u usporedbi s drugima. Pošto povratak u stanje puke prirode nije provediv niti poželjan, svrha politike treba biti vraćanje slobode narodu. Odatle, ključno pitanje na koje *O društvenom ugovoru* traži odgovor je: kako možemo biti slobodni i živjeti zajedno, ili možemo li živjeti zajedno a ne podleći prisili drugih? Možemo, tvrdi Rousseau, tako što ćemo podčiniti naše pojedinačne, posebne volje kolektivnoj ili općoj volji, stvorenoj sporazumom sa drugim slobodnim i jednakim osobama.

Temeljni sporazum, *društveni ugovor*, je sporazum ljudi da se okupe i stvore narod, kolektiv, koji je po definiciji više i različit od običnog okupljanja pojedinačnih interesa. Taj čin, kojim skup pojedinaca postaje narod, Rousseau proglašava 'stvarnim temeljem društva'. Kolektivnim odricanjem od pojedinačnih prava i sloboda koje su kao pojedinci imali u *stanju puke prirode* i prijenosom tih prava na kolektivno tijelo formira se nova osoba – *suveren*. Dakle, kao što su pojedinačne volje usmjerene ka interesima pojedinaca, tako je opća volja usmjerena ka općem dobru, uz kolektivno razumijevanje i prihvaćanje. U ovoj verziji *društvenog ugovora* uključena je i ideja recipročnih dužnosti: suveren je dužan brinuti o dobru pojedinaca koji ga čine, a svaki pojedinac dužan je brinuti o dobru kolektiva. Uzevši to u obzir, pojedinac više nema slobodu odlučivati je li u njegovom interesu obavljati svoje dužnosti prema suverenu, dok mu je istodobno dopušteno koristiti pogodnosti građanstva. Pojedinci moraju poštivati opću volju, to jest – mora ih se 'prisiliti da budu slobodni'.

Rousseauove teorije *društvenog ugovora* primjenjive su i na našu današnju moralnu i političku situaciju. Rođeni smo kao slobodni i jednaki po prirodi, ali naša priroda biva korumpirana našom društvenom poviješću. Možemo prevladati tu korupciju prizivanjem slobodne volje da se obnovimo politički, prema demokratskim načelima, što je dobro za nas kako pojedinačno tako i kolektivno.

2.4 John Rawls i teorija pravednosti

John Rawls objavio je *Teoriju pravednosti* 1972. [9] i time prekinuo dugotrajno razdoblje u kojem je moralna i politička filozofija bila izvan fokusa filozofskih razmatranja. Rawlsova teorija temelji se na kantijanskom shvaćanju osoba i njihovih sposobnosti – da osobe imaju sposobnost rasuđivanja s univerzalne točke gledišta. To u obrnutom smjeru znači da imaju moralnu sposobnost nepristranog prosuđivanja načela. U *Teoriji pravednosti* Rawls obrazlaže kako se moralno i političko gledište pronalazi kroz nepristranost. (Valja spomenuti da je ovo gledište Rawls kasnije dosta revidirao i to novo gledište opisao kao *politički liberalizam*.)

Rawls ovo gledište postavlja tako da zamišlja osobe u hipotetskoj situaciji koju naziva *prvobitni položaj*, koju karakterizira spoznajno ograničenje, takozvani *veo neznanja*. Rawlsov *prvobitni položaj* u stvari je vrlo apstraktna verzija *stanja puke prirode*. Iz tog položaja možemo otkriti prirodu pravednosti i što ona zahtijeva od nas kao pojedinaca i od društvenih institucija kroz koje ćemo zajedno živjeti u suradnji. U *prvobitnom položaju*, pod *velom neznanja*, pojedincu je uskraćeno znanje o njegovim specifičnim odrednicama, kao što su

spol, rasa, specifične sposobnosti, dob, društveni status ili specifično stanje društva u kojem živi. Rawls također smatra da su osobe razumne i nezainteresirane za dobrobit drugih osoba. To su uvjeti pod kojima, prema Rawlsu, osoba može odabrati načela za pravedno društvo birajući ih iz početnih uvjeta koji su prirodno pravični.

Načela koje će osobe u *prvobitnom položaju*, iza *vela neznanja*, odabrati da upravljaju društvom na temeljnoj razini (npr. čak prije uspostavljanja Ustava) Rawls je prikladno nazvao *dva načela pravednosti*. Ta dva načela određuju raspodjelu kako građanskih sloboda tako i društvenih i ekonomskih dobara. Prvo načelo kaže da svaka osoba u društvu mora imati građanskih sloboda najviše što je moguće, pod uvjetom da su te iste slobode dane i svima ostalima. Drugo načelo kaže da, iako društvene i ekonomske nejednakosti mogu biti pravične, one moraju biti dostupne svima jednako (nikome se ne smije uskratiti pravo na bolji društveni i ekonomski položaj). Ova dva načela čine uređeni niz, to jest moramo zadovoljiti zahtjeve prvog načela prije nego krenemo primijeniti drugo načelo.

Pokazavši da će svaka razumna osoba, polazeći iz *prvobitnog položaja* i stavivši se pod *veo neznanja*, otkriti ta dva načela pravednosti, Rawls je izgradio možda najapstraktniju verziju *teorije društvenog ugovora*. Ona je apstraktna u smislu da nam ne pokazuje kako ćemo potpisati, ili smo već potpisali, ugovor da uspostavimo društvo, već nam pokazuje što bismo mi trebali kao razumne osobe biti voljni prihvatiti da bismo bili ograničeni pravednošću i tako bili sposobni živjeti u dobro uređenom društvu. Načela pravednosti su temeljnija od samog *društvenog ugovora* kako se on tradicionalno shvaća. Dapače, načela pravednosti ograničavaju *društveni ugovor* i postavljaju granice na načine konstrukcije samog društva. Ako razmatramo, na primjer, Ustav kao konkretizirani izraz *društvenog ugovora*, Rawlsova načela pravednosti ocrtavaju granicu između onoga što Ustav može a što ne može zahtijevati od nas. Dakle, Rawlsova *teorija pravednosti* uspostavlja granice za oblike političke i društvene organizacije koji su dopustivi unutar pravednog društva.

2.5 David Gauthier i moral po dogovoru

U svojoj knjizi iz 1986., *Moral po dogovoru* [10], David Gauthier kreće u obnovu Hobbesove moralne i političke filozofije i snažno argumentira kako je Hobbes bio u pravu – i politiku i moralnost možemo utemeljiti na sporazumu između pojedinačno sebičnih ali razumnih osoba. On, međutim, razrađuje Hobbesovu argumentaciju pokazujući kako možemo uspostaviti moralnost bez vanjskih mehanizama prisile u vidu *suverena*. Hobbes je smatrao da su ljudske strasti toliko jake da neprestano ugrožavaju održavanje sporazuma i zato je nužan *suveren* da bi ih prisilio na suradnju. Suprotno tome, Gauthier smatra da je sama razumnost dovoljna da primora ljude na suradnju i pridržavanje međusobnih sporazuma, dakle se moralna pravila mogu temeljiti na ugovoru.

Moralna pravila nekog društva postavljaju određena dogovorena ograničenja na ponašanje članova. Kako je djelovanje pojedinaca motivirano prvenstveno brigom za maksimiziranje vlastite koristi tj. svodi se na zadovoljavanje vlastitih želja, poštivanje takvih pravila predstavlja za svakog člana odricanje određenog dijela potencijalnih koristi, uslijed žrtvovanja apsolutne slobode djelovanja. Ipak, s obzirom da se pravila pridržavaju i drugi članovi društva, svaki član uživa koristi koje proizlaze iz postojanja uređenog društva. Te koristi su veće nego one kojih se pojedinac odrekao pridržavajući se ugovora. No, kod poštivanja takvog tipa ugovora javlja se problem jer on ima oblik igre *zatvorenikova dilema*: bolje je da ugovori postoje i da se poštuju, nego da ih uopće nema; najbolje je ako mi kršimo dogovore, a drugi ih se pridržavaju, no najgore je ako je obratno.

Već Hobbes pokazuje da su moguće dvije perspektive s obzirom na pridržavanje dogovora. Gauthier tim perspektivama dodjeljuje dvije vrste igrača u igri poštivanja moralnih pravila:

izravnog maksimizatora kao osobu koja teži maksimizirati vlastite koristi s obzirom na strategije drugih igrača, i *ograničenog maksimizatora* koji u nekim situacijama teži maksimizirati vlastite koristi ne s obzirom na tuđe strategije već s obzirom na koristi drugih igrača u zajedničkoj strategiji.

Kod zajedničke strategije rezultat je unaprijed poznat, pod uvjetom da se svi pridržavaju dogovora. Svaki oblik dogovora u društvu, uključujući zakone i moralna pravila, oblik je takve zajedničke strategije. Gauthier nam nudi dokaz kako je racionalno biti skloniji *ograničenom maksimiziranju* nego *izravnom maksimiziranju*, ne misleći pri tom na konkretno djelovanje u određenom slučaju, već na internacionalizaciju sklonosti ka poštivanju dogovora temeljenu na racionalnosti i interesu, to jest uspostavljanje *morala po dogovoru*.

Nastavljajući putovima koje su utrljali Rawls i Gauthier, uz sudjelovanje brojnih autora, *teoriju društvenog ugovora* se prilagođuje poslovanju, gdje se poduzeća promatraju kao svojevrsne kvazi-demokratske organizacije a njihovim dionicima je dano pravo glasa i utjecaja na aktivnosti organizacije. Taj pristup je postao posebno popularan nakon oživljavanja *teorije društvenog ugovora* u političkoj filozofiji, najviše pod utjecajem *teorije pravde* Johna Rawlsa i pristupa rješavanju poslovnih problema utemeljenog na konsenzusu. Tako je na temelju teorije društvenog povezivanja došlo do napretka u promišljanju i praksi *društvene odgovornosti poduzeća*.

3. DRUŠTVENI UGOVOR I DRUŠTVENA ODGOVORNOST PODUZEĆA

Najopćenitija definicija *društvene odgovornosti poduzeća* govori o tome kako opstanak poduzeća podrazumijeva sporazum poslovnog dijela društva sa samim društvom. Društvo licencira poduzeća da ga opskrbljuju potrebnim robama i uslugama te time generiraju održivi rast i razvoj, što za uzvrat poduzeću omogućuje stvaranje profita. Problem nastaje jer se potrebe za robama i uslugama stalno mijenjaju i nema opće prihvaćenog načina mjerenja tih promjena.

Thomas Donaldson (1944-) i Thomas W. Dunfee (1942-2008), poslovni etičari s *Wharton School of the University of Pennsylvania*, predložili su verziju *teorije društvenog ugovora* za poslovanje. Donaldson je prethodno postavio tvrdnju kako je odnos društva prema poslovnom svijetu zasnovan na tradiciji *društvenog ugovora* koja najviše počiva na filozofskim promišljanjima Lockeja, pretpostavivši da postoji neka vrsta implicitnog *društvenog ugovora* između poslovnog svijeta i društva u cjelini. Donaldson i Dunfee proširili su taj pristup i osmislili *integrativnu teoriju društvenog ugovora*. Prema njima *društvena odgovornost poduzeća* dolazi iz sporazuma u dvije razine: *makro-društveni ugovor* koji se odnosi na sve razumne ugovarače i *mikro-društveni ugovor* koji se odnosi na članove lokalnih zajednica. U tim sporazumima učesnici će definirati i složiti se oko osnovnih pravila koja će činiti osnovicu poslovnog djelovanja, prihvatljivu za sve dionike.

Makro-društveni ugovor daje pravila za sve oblike društvenih ugovora. Donaldson i Dunfee ta pravila nazivaju *hiper-pravilima* i ona zadiru sve do prepoznatljivosti teorija religije, politike i filozofije. Zato *hiper-pravila* imaju prednost pred svim drugim ugovorima.

Mikro-društveni ugovori ukazuju na izrečene i neizrečene sporazume koji povezuju prepoznate zajednice, od industrije i poduzeća do ekonomskih sustava. Temeljeni na stavovima i obrascima ponašanja članova zajednice, *mikro-društveni ugovori* kreiraju autentične norme pri čemu moraju biti usklađeni s *hiper-pravilima*.

Pojam *društvene odgovornosti* ulazi u širu upotrebu 1970-tih i porast svijesti o *društvenoj odgovornosti poduzeća* koincidira s pojačanom aktivnošću u promišljanju *teorije društvenog ugovora*. Pokret za kvalitetu koji se pojavio 1980-tih doprinio je tom razvoju. Društvo sve jasnije traži da poduzeća ne samo shvate svoje obaveze koje slijede iz ugovora, već da tim obavezama i aktivno upravljaju. U tu svrhu poduzeća trebaju izabrati neku od, ili više njih,

strateških smjernica poput transparentnijeg izvještavanja, javno korisnih politika razvoja, proaktivnijeg pristupa regulacijskom okviru, implementiranja dobrovoljnih standarda ponašanja, i slično. Poslovni vođe trebaju svjesnije oblikovati raspravu o društvenim pitanjima, aktivnije se uključiti u vanjske rasprave o pitanjima koja oblikuju društveni kontekst poslovanja. Ukratko – poduzeća trebaju odstupiti od krutog fokusa na interese dioničara i posvetiti više pažnje interesima svih dionika. Iz ovog općenitog zahtjeva razvio se niz manje ili više specifičnih skupova zahtjeva pa onda i veći broj definicija pojmova *društvena odgovornost poduzeća* i *društveno odgovornog poslovanja*. Bez ulaska u detaljniju razradu, koja će se naći u [12], postaviti ćemo ovdje definicije koje izražavaju suvremeno razumijevanje tih pojmova:

Društvena odgovornost poduzeća je skup očekivanja koje društvo ima prema aktivnostima poduzeća u vezi s dionicima, temeljem društvenog ugovora između organizacije i dionika.

Društveno odgovorno poslovanje je takvo poslovanje koje u poslovne procese organizacije uključuje aktivnosti kojima je cilj ispunjavanje očekivanja društva, utvrđenih društvenom odgovornošću.

Kako bi neka organizacija u svoje procese mogla uključiti aktivnosti društveno odgovornog poslovanja ona mora znati koja su to očekivanja koja društvo ima – mora poznavati svoju društvenu odgovornost. Vidjeli smo iz dosadašnjeg razmatranja da zahtjevi koji čine društvenu odgovornost nisu jednoznačno i univerzalno dogovoreni, i postoji razumna sloboda u njihovom formuliranju na razini *mikro-društvenog ugovora*. Međutim, postoji dosta dobra usuglašenost u pogledu temeljnih načela na kojima se ti zahtjevi grade jer su ta načela sadržana u *hiper-pravilima makro-društvenog ugovora*.

4. DRUŠTVENA ODGOVORNOST I ISO 26000

Međunarodna organizacija za normizaciju (International Standardization Organization, ISO) godine 2010. objavljuje normu *ISO 26000:2010 - Guidance on social responsibility* [13]. Taj dokument, kako i ISO naglašava, sadrži smjernice kako poslovati društveno odgovorno. Namijenjen je kao pomoć organizacijama u njihovom doprinosu održivom razvoju, ohrabruje ih na odgovorno postupanje šire od pukog zadovoljavanja regulatorne sukladnosti te promovira zajedničko razumijevanje u području društvene odgovornosti. To nije standard sustava upravljanja jer ne predstavlja skup formalnih zahtjeva prema kojem bi se moglo ocjenjivati stupanj društvene odgovornosti te o tome izdati potvrdu (certifikat).

Ključni element norme ISO 26000 predstavlja skup načela društvene odgovornosti koji je u njoj opisan, koji uključuje: *ubrojivost* ili *uračunljivost (accountability)*; *transparentnost*; *etično ponašanje*; *poštivanje interesa dionika*; *poštivanje vladavine zakona*; *poštivanje međunarodnih normi ponašanja*; *poštivanje ljudskih prava*. Slijede smjernice o temeljnim područjima društvene odgovornosti i uključivanju dionika, te smjernice o integriranju društvene odgovornosti kroz cijelu organizaciju.

Načela i smjernice norme ISO 26000 formulirani su tako da budu primjenjivi na sve vrste organizacija. S takvim sveobuhvatnim pristupom najznačajnije svojstvo ove norme je njena globalna prepoznatljivost i podrška. To nije samo zbog toga što ju objavljuje Međunarodna organizacija za standardizaciju, već prije zbog velikog broja dionika koji su sudjelovali u njenom formuliranju. Više od četiri stotine stručnjaka iz preko osamdeset zemalja sudjelovalo je u identificiranju načela i osnovnih područja društvene odgovornosti, uključujući dionike iz industrije, potrošača, vlada, radnika, nevladinih udruga, istraživača i drugih. Osim toga, kroz memorandume o suglasnosti, ovu normu podržale su i značajne međunarodne organizacije,

uključujući Međunarodnu organizaciju rada (International Labour Organization, ILO), Globalni dogovor Ujedinjenih naroda (United Nations Global Compact, UNGC), i Organizaciju za ekonomsku suradnju i razvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD).

5. ZAKLJUČAK

S obzirom na široku prihvaćenost norme, temeljna načela *društvene odgovornosti poduzeća*, opisana u normi ISO 26000 možemo shvatiti kao skup *hiper-pravila* a samu normu kao *makro-društveni ugovor* u skladu s teorijom Donaldsona i Dunfeeja. Proučavajući tekst norme, počevši od ove početne povezanosti s *integrativnom teorijom društvenog ugovora*, prateći tu nit razvoja unatrag sve do Hobbesa i njegovog Leviathana, jasno vidimo da ova norma nije ad-hoc proizvod svrhovito okupljenog think-tank, već predstavlja sublimat procesa promišljanja koji je trajao stoljećima.

Norma ISO 26000 pomaže nam u utvrđivanju skupa očekivanja koje društvo postavlja prema poslovnim aktivnostima organizacije, to jest zahtjeva za društvenu odgovornost poduzeća, kao i pravila za njihovo zadovoljavanje. S tim pravilima bi organizacije trebale uskladiti svoje *mikro-društvene ugovore* – nacionalnu regulativu, norme, korporativne politike, procese i općenito svoje poslovne aktivnosti.

U kontekstu takvog promatranja slobodni smo ustvrditi da načela i smjernice izloženi u normi ISO 26000 mogu predstavljati kvalitetnu osnovu *društveno odgovornog poslovanja* u svakoj organizaciji i zalog *održivog razvoja* na globalnoj razini.

LITERATURA

- [1] Plato, *Crito*, Amazon Digital Services, Inc., 2012. Kindle Edition
- [2] Plato, *Republic*, Amazon Digital Services, Inc., 2012. Kindle Edition
- [3] T. Hobbes, *Leviathan*, epubBooks, 2009, www.epubbooks.com
- [4] T. Hobbes, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- [5] D. Boucher, P. Kelly, *The Social Contract from Hobbes to Rawls*, Routledge, London, 1994.
- [6] J. Locke, *Two Treatises of Government*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
- [7] J.-J. Rousseau, *A Discourse on Inequality*, Penguin Books, London, 1985.
- [8] J.-J. Rousseau, *Discourse on Political Economy and The Social Contract*, Oxford Univ. Press, Oxford 1994.
- [9] J. Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, Oxford, 1972.
- [10] D. Gauthier, *Morals by Agreement*, Oxford University Press, Oxford, 1987.
- [11] T. Donaldson, T.W. Dunfee, *Ties That Bind: A Social Contracts Approach to Business Ethics*, Harvard Business Review Press, Boston, 1999.
- [12] D. Vuković, *Društveno odgovorno poslovanje: Što je to i zašto bismo marili?*, (monografija u pripremi)
- [13] ISO 26000:2010 - *Guidance on social responsibility*, ISO, 2010.

NEKE PREPORUKE ZA DALJNJE ČITANJE

- [14] G. Newey, *Routledge Philosophy Guidebook to Hobbes and Leviathan*, Routledge, New York, 2008.
- [15] P. Springborg (ed.), *The Cambridge companion to Hobbes's Leviathan*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- [16] B. Skyrms, *Evolution of the Social Contract*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- [17] C. Bertram, *Rousseau and The Social Contract*, Routledge, New York, 2004.
- [18] V. Chappell (ed.), *The Cambridge Companion to Locke*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- [19] G. Forster, *John Locke's Politics of Moral Consensus*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- [20] S. Freeman (ed.), *The Cambridge Companion to Rawls*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

- [21] J. Dreier (ed.), *Contemporary Debates in Moral Theory*, Blackwell Publishing, Oxford, 2006.
- [22] S. K. May, G. Cheney, J. Roper, *The Debate Over Corporate Social Responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- [23] W. T. Coombs, S. J. Holladay, *Managing Corporate Social Responsibility: A Communication Approach*, Wiley-Blackwell, Chichester, 2012.
- [24] L. Sacconi, G. Degli Antoni, *Social Capital, Corporate Social Responsibility, Economic Behaviour and Performance*, Palgrave Macmillan, London, 2011.
- [25] C.B. Bhattacharya, S. Sen, D. Korschun, *Leveraging corporate responsibility: the stakeholder route to maximizing business and social value*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- [26] M. Fahy, J. Roche, A. Weiner, *Beyond Governance: Creating Corporate Value Through Performance, Conformance and Responsibility*, John Wiley & Sons, Chichester, 2004.
- [27] A.O. Adeyeye, *Corporate Social Responsibility of Multinational Corporations in Developing Countries: Perspectives on Anti-Corruption*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- [28] W.R.R. Blackburn, *The Sustainability Handbook: The Complete Management Guide to Achieving Social, Economic and Environmental Responsibility*, Earthscan, London, 2007.
- [29] A. Benett et al., *Good for business: the rise of the conscious corporation*, Palgrave Macmillan, NY, 2009.
- [30] J. Straus (ed.), *The Role of Law and Ethics in the Globalized Economy*, Springer-Verlag, Berlin, 2009
- [31] Z. Delić (ed.), *Globalization and Responsibility*, InTech, Rijeka, 2012.

PROLEGOMENON TO SOCIALLY RESPONSIBLE BUSINESS FROM LEVIATHAN TO ISO 2600

Summary

In his masterpiece, *Leviathan*, English philosopher Thomas Hobbes (1588-1679) discussed social structure and legitimate government, so this work is regarded as one of the earliest and most influential examples of social contract theory. Thusly, Hobbes is recognized as creator of social contract theory, although the term itself is mainly popularized by Jean-Jacques Rousseau's treatise *Of the Social Contract, Or Principles of Political Right*. It is through this theory that philosophical and political thought developed contemporary concepts of corporate social responsibility and socially responsible business, and introduced them into the management practice. This work gives an overview of development of these concepts, from Hobbes' doctrine to the best contemporary practice sublimated in ISO 26000 standard.

Keywords: *social contract, corporate social responsibility, socially responsible business, ISO 26000, management*